

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра фінансів

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

**Формування та використання фінансових ресурсів
Пенсійного фонду України**

Студента 2 курсу, 3-м групи,
спеціальності 072
«Фінанси, банківська справа та страхування»
спеціалізації «Державні фінанси»

Корнієнка Юрія
Вікторовича

Науковий керівник
к.е.н., доцент

Савченко Наталія
Григорівна

Гарант освітньої програми
завідувач кафедри фінансів,
заслужений діяч науки і техніки України
д.е.н., професор

Чугунов Ігор
Якович

Київ 2018

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ	6
1.1. Джерела формування і напрями використання фінансових ресурсів Пенсійного фонду України	6
1.2. Зарубіжний досвід розвитку систем пенсійного страхування	13
РОЗДІЛ 2. СТАН ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ	317
2.1. Аналіз доходів і видатків Пенсійного фонду	17
2.2. Фінансове забезпечення державних пенсій	26
РОЗДІЛ 3. ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ	34
3.1. Резерви збільшення надходжень до системи державного пенсійного страхування в умовах функціонування єдиного соціального внеску	34
3.2. Перспективи подальшого розвитку системи пенсійного страхування	40
ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	51
ДОДАТКИ	58

ВСТУП

Розвиток ринкових відносин в економіці зумовлює потребу у формуванні ефективної системи соціального страхування. Важливою складовою даної системи є система пенсійного забезпечення України.

Пенсійне забезпечення є важливою складовою соціально-економічної стратегії держави, тому її удосконалення - необхідна умова створення ефективної системи соціального захисту непрацездатної частини населення. Пенсійне забезпечення має діяти як за принципами соціальної справедливості, так і за страховими принципами: всі громадяни мають право на пенсійне забезпечення, проте громадяни, які сплачують більші внески або працюють довше за інших, мають право й повинні отримувати більш високу пенсію. Необхідно констатувати, що українська пенсійна система на сьогодні практично не відповідає вказаним принципам, є фінансово нестабільною, не забезпечує розмір пенсій відповідно до трудового внеску більшості громадян і водночас створює умови для пільгового (здебільшого несправедливого) пенсійного забезпечення значної чисельності пенсіонерів.

Різноманітні аспекти пенсійного страхування досліджували Т.Л. Томнюк, А.М. Єрмошенко, Б.О. Зайчук, С.Б. Березіна, В.Т. Александров, С.М. Недбаєва, І.В. Панченко, О.М. Залєтов, Л.О. Лобова, О.Б. Зарудний, І.С. Воронецька, Н.В. Приказюк та багато інших вітчизняних науковців. Вагомий внесок у розробку проблем реформування пенсійного страхування зробили закордонні вчені: Е. Юрзіца, П. Голиша, Н. Барра, Л. Дегтяра, Г. МакТаггарта, П. Болле, М. Вінера, Е. Джеймса, Е. Ендрюса та інших зарубіжних вчених. Аналіз публікацій цих авторів дає підстави для подальших досліджень у цьому напрямі.

Характерні риси трансформаційного процесу в Україні зумовлюють потребу в проведенні додаткових наукових пошуків щодо удосконалення державного пенсійного страхування в умовах пенсійної реформи. Разом з тим, незважаючи на широкий спектр досліджуваних проблем і не применшуючи

вагомості і значущості внеску вказаних учених, слід зазначити, що питання формування системи пенсійного страхування потребують більш глибокого опрацювання. Недостатньо досліджені місце та роль пенсійного страхування у фінансовій системі держави в умовах переходу до ринкової економіки, що орієнтована на соціальний захист населення, потребує подальшого дослідження питання збільшення надходжень до системи пенсійного страхування, значною проблемою залишається дотаційність Пенсійного фонду України, не досконалим є механізм формування та розподілу страхових фінансових ресурсів.

Сукупність цих та інших питань потребує подальшого розгляду та аналізу, що й зумовило вибір даної теми дослідження.

Метою роботи є обґрунтування теоретичних та практичних засад формування та використання фінансових ресурсів в системі державного пенсійного страхування, розробка напрямів вдосконалення фінансового забезпечення видатків Пенсійного фонду України

Відповідно до цієї мети були поставлені такі **завдання**:

- розкрити теоретичні засади пенсійного забезпечення;
- здійснити огляд світового досвіду формування і функціонування систем пенсійного страхування;
- проаналізувати сучасний стан пенсійного забезпечення населення в Україні;
- здійснити оцінку фінансового забезпечення державних пенсій;
- визначити перспективи подальшого розвитку системи пенсійного забезпечення в Україні.

Об'єктом дослідження є доходи і видатки Пенсійного фонду України.

Предмет дослідження – відносини, що виникають в процесі формування та використання коштів в системі державного пенсійного страхування.

Інформаційну основу дослідження становлять Конституція України, чинні нормативно-правові акти, що регламентують функціонування

пенсійної системи, наукові праці провідних вітчизняних вчених з питань пенсійного забезпечення, звітні дані й аналітичні матеріали Пенсійного фонду України та Державної служби статистики України.

Методи дослідження. Обґрунтування теоретичних положень державного пенсійного страхування здійснено на основі методів індукції й дедукції, формалізації та логічного підходу до вивчення відповідних процесів (перший розділ). Аналіз формування та використання бюджету Пенсійного фонду України проведено за допомогою групування, порівняння, аналізу, синтезу, спостереження і графічного аналізу (другий розділ). Застосування статистичних методів та економіко-математичного моделювання і прогнозування використані у третьому розділі.

Елементи наукової новизни: обґрунтовано, що обсяг видатків на пенсійне забезпечення населення має бути збережений і подальша фінансова політика Пенсійного фонду України має бути направлена на примноження фінансового потенціалу фонду за рахунок розширення бази нарахування страхових внесків та встановлення ефективної ставки страхових внесків для найманих працівників.

Випускна кваліфікаційна робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. В першому розділі розглядаються теоретичні засади функціонування пенсійного страхування, у другому проводиться оцінка фінансового забезпечення видатків Пенсійного фонду України. У третьому розділі розглядаються напрями удосконалення фінансового забезпечення пенсійного страхування в Україні.

За результатами виконання випускної кваліфікаційної роботи опубліковану 1 статтю: Формування та використання фінансових ресурсів Пенсійного фонду України // Зб. наук. ст. студ.- К.: Київ. нац. торг-ек. ун-т, 2018. Обсяг статті становить: 0,3 д.а.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ

1.1. Джерела формування і напрями використання фінансових ресурсів Пенсійного фонду України

Пенсійне забезпечення в Україні є основною складовою державної системи соціального захисту населення. Відповідно, воно може вважатися досконалим лише тоді, коли національна пенсійна система є фінансово стабільною і захищеною від ризиків. Базовим фінансовим механізмом здійснення державного пенсійного забезпечення виступає Пенсійний фонд України (ПФУ). Діяльність ПФУ спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра соціальної політики України.

З 1 січня 2004 року в Україні запроваджено реформовану солідарну пенсійну систему та добровільну накопичувальну систему через недержавне пенсійне забезпечення. Базовими законами, які регулюють відносини у сфері пенсійного забезпечення є Закон України від 09.07.2003 р. № 1058–IV “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” та Закон України від 09.07.2003 р. № 1057–IV “Про недержавне пенсійне забезпечення”.

Законодавством передбачено впровадження трирівневої пенсійної системи, яка розширить можливості для підвищення добробуту громадян та економічного зростання в Україні.

Перший рівень – солідарна система загальнообов’язкового державного пенсійного страхування, яка базується на засадах солідарності, субсидування і здійснення виплати пенсій та надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду.

Другий рівень – накопичувальна система загальнообов’язкового державного пенсійного страхування, яка базується на засадах накопичення коштів у Накопичувальному фонді, які обліковуються на накопичувальних пенсійних рахунках застрахованих осіб.

Третій рівень – система недержавного пенсійного забезпечення, яка ґрунтується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами пенсійних виплат, що буде доповненням до пенсійних виплат з I та II рівнів.

Перший та другий рівні системи пенсійного забезпечення в Україні становлять систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Другий та третій рівні системи пенсійного забезпечення в Україні становлять систему накопичувального пенсійного забезпечення [40].

Громадяни України можуть бути учасниками та отримувати пенсійні виплати одночасно з різних рівнів системи пенсійного забезпечення в Україні (рис.1.1.).

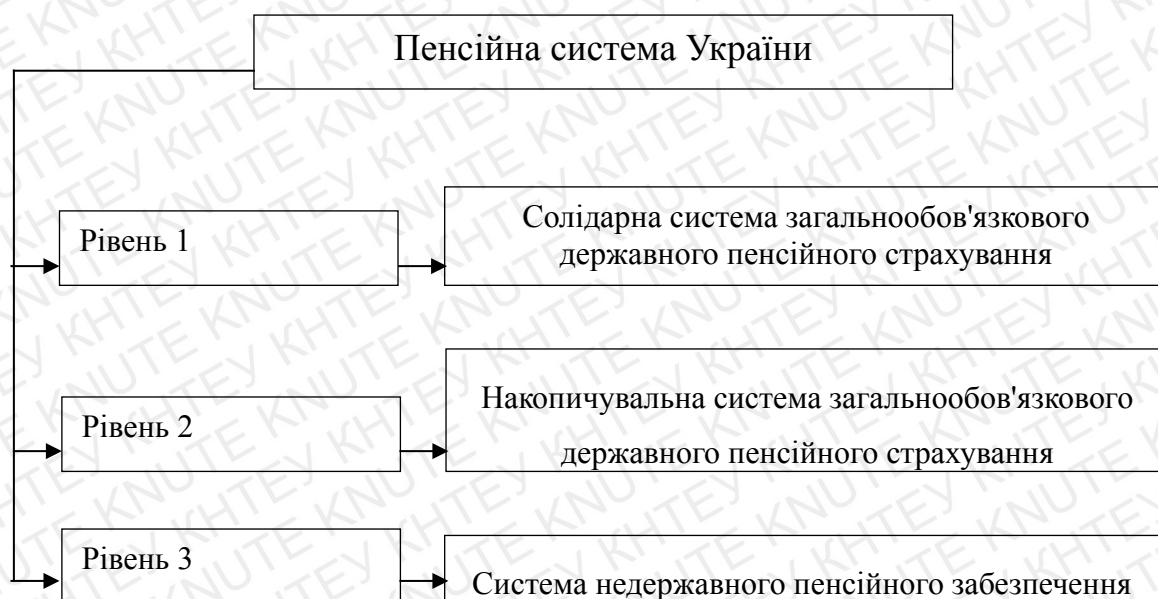

Рис. 1.1. Структура пенсійної системи України

Сучасна система загальнообов'язкового державного пенсійного забезпечення України базується на засадах солідарності й виплаті пенсій із бюджету Пенсійного фонду України. Законодавчо статус ПФУ, його завдання і функції визначено Положенням про Пенсійний фонд України,

затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 28 січня 1992 р., а в новій редакції – від 6 квітня 2011 р. № 384/2011.

Пенсійний фонд України функціонує як фінансово-банківська система [19, с.302], активи якої формуються в основному за рахунок страхових внесків підприємств, громадян та асигнувань із державного бюджету України.

Протягом останніх років актуальними є питання дефіциту бюджету Пенсійного фонду України, зокрема порушення принципу економічної залежності видатків на споживання від отриманих доходів і ВВП, дисбаланс розвитку пенсійної системи в рамках його дохідної і видаткової частин. Не менш важливою для України є демографічна проблема – старіння нації, що призводить до скорочення частки працюючого населення та, відповідно, зростання навантаження на ПФУ. За таких умов особливої уваги потребують питання збалансованості бюджету Пенсійного фонду України, а також ефективного й раціонального використання коштів Пенсійним фондом.

Джерелами формування коштів Пенсійного фонду є:

- надходження від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, що спрямовуються на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, у розмірах, визначених законом, крім частини страхових внесків, що спрямовується до накопичувальної системи пенсійного страхування;
- інвестиційний дохід, який отримується від інвестування резерву коштів для покриття дефіциту бюджету Пенсійного фонду в майбутніх періодах;
- кошти державного бюджету та цільових фондів, що перераховуються до Пенсійного фонду у випадках, передбачених законодавством;
- суми від фінансових санкцій, застосованих відповідно до законодавства до юридичних та фізичних осіб за порушення встановленого порядку нарахування, обчислення і сплати страхових внесків та

використання коштів Пенсійного фонду, а також суми адміністративних стягнень, накладених на посадових осіб та громадян за ці порушення;

- благодійні внески юридичних та фізичних осіб;
- добровільні внески;
- інші надходження відповідно до законодавства [40].

Кошти Пенсійного фонду не включаються до складу Державного бюджету і не підлягають оподаткуванню.

Саме єдиний соціальний внесок виступає основним джерелом формування доходної частини Пенсійного фонду України, починаючи з 2011 р. Це ще раз підтверджує той факт, що солідарна система будується на принципах пенсійного страхування, які ставлять одержання пенсійних виплат громадянами в пряму залежність від розмірів сплачених ними страхових внесків і страхового стажу.

Серед інших джерел формування коштів Пенсійного фонду виділимо інвестиційний дохід, який отримується від інвестування резерву коштів Пенсійного фонду України, а також страхові внески за договорами про добровільну участь.

Інвестиційний дохід від використання пенсійних активів повинен відігравати ключову роль при запровадженні обов'язкової накопичувальної пенсійної системи, яка буде формувати другий рівень вітчизняної пенсійної системи. Він повинен захищати пенсійні кошти громадян від різноманітних фінансових ризиків, сприяти розвитку фінансового ринку нашої держави і підвищенню доходів пенсіонерів.

Зазначимо, що кошти Пенсійного фонду використовуються на:

- виплату пенсій;
- надання соціальних послуг;
- фінансування адміністративних витрат, пов'язаних з виконанням функцій, покладених на органи Пенсійного фонду;
- оплату послуг з виплати та доставки пенсій;
- формування резерву коштів Пенсійного фонду [40].

З метою забезпечення фінансової стабільності Пенсійного фонду формується резерв коштів Пенсійного фонду.

Резерв коштів Пенсійного фонду складається з резерву коштів для поточних потреб та резерву коштів для покриття дефіциту бюджету Пенсійного фонду в майбутніх періодах.

Резерв коштів для поточних потреб формується з метою забезпечення своєчасного та в повному обсязі фінансування виплати пенсій і надання соціальних послуг у сумі, що дорівнює місячній потребі на зазначені цілі згідно з бюджетом Пенсійного фонду на відповідний рік та затверджується в його складі.

Після забезпечення виплати пенсій та надання соціальних послуг і створення резерву коштів для поточних потреб надлишкові кошти Пенсійного фонду зараховуються до резерву коштів для покриття дефіциту бюджету Пенсійного фонду в майбутніх періодах, який може виникнути у зв'язку із зміною демографічної ситуації в Україні. Розмір резерву коштів для покриття дефіциту бюджету Пенсійного фонду в майбутніх періодах визначається за результатами щорічних актуарних розрахунків.

Державне регулювання фінансового забезпечення пенсійних систем є ефективним інструментом впливу держави на процеси в пенсійній сфері й застосовуються нею для реалізації заходів пенсійної політики. Сукупність економічних, правових, соціальних, адміністративних і організаційних методів державного регулювання пенсійної системи здійснюється через регулювання макроекономічного, демографічного, соціально-психологічного впливу на розвиток пенсійної системи; діяльність системи інститутів, які забезпечують узгодженість інтересів суб'єктів пенсійної системи.

Традиційна практика дає змогу підійти до вирішення проблеми через механізми державного регулювання фінансового забезпечення пенсійної системи шляхом збереження достатньо сильних позицій держави у визначенні та здійсненні пенсійної політики, забезпеченні інтеграції останньої у загальну соціально-економічну політику; більшу гнучкість

інструментів, засобів, важелів та методів державної політики та зміщення акцентів з регламентуючих і обмежуючих заходів на стимулюючі.

Основну роль у формуванні моделі державного регулювання фінансового забезпечення пенсійної системи відіграє держава. Важливою пріоритетною складовою такої моделі є формування фінансових засад пенсійного забезпечення.

Забезпечення фінансових засад моделі державного регулювання пенсійної системи здійснюється пенсійним страхуванням. Досягненню узгодженості процесів саморегулювання і регулювання моделі фінансового забезпечення пенсійної системи сприятиме пенсійна політика держави. Механізми державного регулювання фінансового забезпечення пенсійної системи передбачають визначення цілей, завдань, заходів пенсійної політики і ґрунтується на використанні принципів, методів, інструментів, засобів, важелів, форм регулювання.

За сучасних умов в Україні система пенсійного страхування потребує глибокої трансформації в напрямі максимальної відповідності вимогам ринкової економіки. Вітчизняне пенсійне законодавство передбачає дві форми пенсійного страхування: загальнообов'язкову, яка відіграє головну роль, і добровільну. В Україні обов'язкове пенсійне страхування полягає в тому, що сам факт укладання трудового договору чи реєстрації особи як суб'єкта підприємницької діяльності породжує зобов'язання сплачувати визначені законодавцем страхові внески незалежно від волі працівника чи роботодавця. Відповідно до пенсійного законодавства лише наявність у особи страхового стажу є підставою виникнення права на трудову пенсію за державною програмою пенсійного страхування.

Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (далі – Закон України № 1058) фактично було завершено процес формування законодавчої основи для запровадження системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що базується на чіткому розподілі матеріального забезпечення в старості залежно від

трудового внеску громадян до системи пенсійного страхування. Окрім цього, ним визначено структуру та механізми функціонування двох обов'язкових складових трирівневої пенсійної системи (реформованої солідарної та обов'язкової накопичувальної систем пенсійного страхування), яка розроблялася із врахуванням соціально-економічного та політичного становища в нашій державі.

Закон України №1058 постає правовою основою розв'язання наявних проблем системи пенсійного страхування держави. Він охоплює і детально регламентує усі її складові, а саме: коло застрахованих осіб та платників страхових внесків, їхні права, обов'язки та відповідальність; порядок сплати та обліку страхових внесків; види пенсій, умови їх призначення та порядок виплати; механізм формування та використання фінансових ресурсів пенсійної системи, їх не збереження та цільове використання; систему управління пенсійним страхуванням.

Трирівнева структура нової української пенсійної системи передбачає значні зміни у чинній солідарній системі пенсійного страхування та створення принципово нових для України елементів системи пенсійних накопичень.

Отже, слід зазначити, що нове пенсійне законодавство України визначає повний спектр питань щодо впровадження та функціонування в державі ефективної трирівневої системи пенсійного страхування, яка дозволить розподілити ризики, пов'язані зі змінами демографічної ситуації (до чого найбільш чутлива солідарна система) та з коливаннями в економіці та на ринку капіталів (що найбільше відчувається у накопичувальній системі) між трьома її складовими. Такий розподіл ризиків дозволить зробити пенсійну систему фінансово більш збалансованою та фінансово стійкою.

1.2. Зарубіжний досвід розвитку систем пенсійного страхування

У світовій практиці існує три способи пенсійного забезпечення літніх людей: 1) за допомогою податків; 2) заощадження грошей (схема фінансування); 3) солідарна система, яку називають нефінансовою схемою, тобто страхування, що означає купівлю зобов'язання щодо отримання частки в майбутньому періоді [18, с.172]. За схемою фінансування працівники заощаджують частину своїх доходів і накопичують їх для використання після виходу на пенсію. Дві інші схеми – за допомогою податків та страхування – ґрунтуються на обміні між поколіннями, коли нинішні працівники сплачують за пенсіонерів.

У різних країнах застосовуються як окремі схеми пенсійного забезпечення, так і їх комбінації. Деякі держави, наприклад, Велика Британія, Швейцарія, Нідерланди, Ірландія та Данія покладаються на системи «фіксованої ставки», які переважно фінансуються за рахунок податків, що забезпечує основний дохід незалежно від зарплати або сплачених внесків. Інші країни – Німеччина, Італія, Франція, Австрія, Швеція – віддають перевагу солідарній системі, фінансове забезпечення якої, головним чином, здійснюється за рахунок внесків на соціальне забезпечення, а пенсії залежать від попереднього заробітку (але водночас зберігається мінімальна пенсія). Дедалі більше країн з традиційно високорозвиненими ринками капіталу, принаймні частково, покладаються на систему накопичення заощаджень та їх подальшого інвестування. Такі країни, як США, Велика Британія та Нідерланди, розробили комбінацію звичайної системи, що базується на «фіксованій ставці» та обов'язкових або добровільних планах фінансування [58, с.181].

Однак не всі країни задоволені ідеєю замінити солідарну систему на обов'язкове фінансування. Без сумніву, ефективна солідарна система має чималі переваги, чим пояснюються її міцні позиції в континентальній Європі та у країнах зі змішаною системою. Навіть старіння населення не послаблює солідарної системи. Ефективним, хоч і не дуже популярним рішенням, може

бути підвищення пенсійного віку. Перехід від солідарної системи до обов'язкового фінансування потребує величезних витрат державного бюджету. Через це багато країн (наприклад, Німеччина, Італія, Франція, Австрія, Іспанія, Чехія та Словенія) концентрують увагу на вдосконаленні своїх солідарних систем і підтримці схем добровільного фінансування, а не розробленні системи обов'язкового фінансування.

Польща (1999 рік) та Словаччина (2000 рік) провели основні реформи, що передбачають роздержавлення національних пенсійних систем. Вони були частково замінені системами фінансування особистих заощаджувальних рахунків, якими управляють комерційні структури. В Угорщині пенсійна реформа залишила державну солідарну систему майже без змін – із надлишковим перерозподілом грошей і відсутністю обліку особистих внесків. У Польщі запроваджено систему умовних рахунків, де пенсійні виплати відображатимуть особисті внески майже в лінійний спосіб. У Словаччині обрано схожий підхід, хоч і без запровадження умовних рахунків. У цій країні також застосовано комбіновану систему, але порівняно з деякими іншими посткомуністичними країнами певною мірою прогресивнішу. Натомість у Чехії та Словенії було вирішено реформувати теперішні державні солідарні системи без приватизації. Водночас здійснювалося заохочення громадян для виходу на пенсію заощаджувати гроші на добровільній основі у недержавних пенсійних фондах [32, с. 143].

Наступною системою, що заслуговує на увагу, є угорська, в якій на додаток до внесків, що сплачуються до солідарної системи, також перераховуються кошти до приватної пенсійної схеми з визначеними внесками. У цій останній здійснюється інвестування внесків від імені їх платників, і, зрештою, з неї будуть сплачуватись додаткові ануїтетні виплати за рахунок коштів на накопичувальних рахунках. Розглядаючи будову системи, яка частково існує в Україні, можна зазначити, що вона часткового нагадує угорську. З 1 січня 1998 року в Угорщині введено в дію закон, яким впроваджено змішану систему пенсійного забезпечення, яка передбачає три

рівні. Сутність змішаної системи полягає у тому, що 75 % пенсій фінансуються за рахунок відрахувань до пенсійного фонду, а решта 25 % – за рахунок внесків у недержавні пенсійні фонди і доходів, отриманих від інвестиційної діяльності. Крім того, передбачається вікове обмеження для участі у змішаній системі пенсійного забезпечення. Для осіб, які почали працювати після 30 липня 1998 року, участь у приватних пенсійних фондах є обов'язковою. Можливість добровільно вступати в пенсійні приватні каси була надана всім громадянам з 1 січня 1998 року до 1 вересня 1998 року.

Той, хто обрав членство в приватних пенсійних касах, відмовлявся від 25 % пенсії, яка фінансувалася за рахунок фонду соціального забезпечення.

Внески у солідарний фонд в Угорщині сплачують роботодавці у розмірі 18 % заробітної плати. Внески у приватні пенсійні каси в розмірі 7 % своєї зарплати сплачує сам працівник. З 1998 року сума внесків складала 6 %. У 2003 році піднялась до 7 %, а починаючи з 2004 року склала 8 %. Внески сплачуються тільки з сум, які не перевищують 2,5 середньої заробітної плати по країні (близько 17,7 тис. дол.), але ця межа не враховується при сплаті внесків у солідарний фонд роботодавцями. Щорічна індексація поточних пенсій проводиться на основі «швейцарської формули», за якою враховується 50 % змін в індексі споживчих цін і 50 % змін у середній заробітній платі у промисловості. Головна проблема при створенні пенсійних кас – гарантії збереження коштів. Сучасна угорська система гарантій полягає в тому, що кошти повинні бути поверненими, але гарантій на доход і мінімальну пенсію немає [32, с.132].

Але створення ефективної системи пенсійного забезпечення є глобальною проблемою багатьох країн, тому що класична солідарна система не в змозі витримати демографічне навантаження, яке характерне для переважної більшості країн.

З 1 січня 1999 року у Польщі була введена у дію модель, яка є різновидністю третьої моделі. Участь у пенсійній системі є обов'язковою для більшості громадян. Відповідно до цієї моделі внески за станом на початок

дії нової системи обліковуються як умовно-накопичувальні, а внески, що сплачуються з 1 січня 1999 року, дійсно інвестуються приватними пенсійними фондами, і від їх інвестування платники отримують реальний інвестиційний дохід. У момент виходу на пенсію їм має сплачуватись анuitет, розрахований на основі цих обох складових частин.

Необхідно згадати про латвійську систему, у якій були запроваджені умовно-накопичувальні рахунки. Відповідно до цієї моделі при виході на пенсію виплати мають складатись з остаточної суми внесків та нарахованого на них інвестиційного доходу. У Латвії реальне інвестування пенсійних коштів в економіку не проводиться, але за використання грошових коштів платників внесків уряд нараховує номінальну ставку інвестиційного доходу. Її величина може встановлюватись, виходячи з рівня інфляції або змін у величині середньої заробітної плати.

Аналіз пенсійних систем більшості країн з розвиненою економікою дозволяє зробити висновок: пенсійне забезпечення у світі явно еволюціонує від державно-розподільних до змішаних і далі – до приватно накопичувальних систем. Хоча малоймовірно, що останні в найближчому майбутньому стануть переважаючими. Як видно, «секрет» успіхів пенсійних систем країн Заходу полягає у встановленні державою чітких правил створення пенсійних нагромаджень при передачі обов'язків по формуванню пенсій і управлінню пенсійними активами у приватний сектор.

РОЗДІЛ 2

СТАН ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ

2.1. Аналіз доходів і видатків Пенсійного фонду

Історично першою і фінансово самою потужною державною організацією соціального страхування являється Пенсійний фонд України.

Розглянемо особливості формування та використання коштів Пенсійного фонду України (далі – ПФУ).

У табл. 2.1 подано дані щодо темпів зростання видатків ПФУ, темпів зростання його доходів і щодо структури доходів. Як видно з табл.2.1, видатки бюджету ПФУ протягом 2009 - 2017 рр. стабільно зростають.

Власні доходи ПФУ в цей період теж зростають, але більш низькими темпами (1,5). Але в 2016 році вони сягнули рівня 2009 року (темп зростання -1). Це пов'язано зі зменшенням ставки ЄСВ до 22%.

Для покриття дефіциту, що у зв'язку з цим виникає, використовувалися дотації з Державного бюджету. Темп їх зростання становив 2,65. Це дозволило підтримувати темпи зростання загальних обсягів доходів Фонду на рівні 1,75.

Слід зазначити, що необхідність постійного збільшення доходів ПФУ для фінансування зростаючих витрат викликає проблему щодо виконання платниками своїх зобов'язань перед Фондом. Ця проблема підсилювалася останніми роками недостатньо виваженою фіскальною політикою в умовах фінансової кризи, яка призвела до додаткового фінансового навантаження на роботодавців за рахунок стягнення податків і зборів раніше визначених законодавством термінів значні обсяги неповерненого з бюджету податку на додану вартість; фактичну зупинку з 2008 р. кредитування банками виробничого сектора економіки. Усе це, у свою чергу, призвело до спаду виробництва, дефіциту обігових коштів у роботодавців, негативних процесів у соціально-трудовій сфері, тінізації зайнятості та оплати праці, скороченні

робочих місць, і, відповідно, до дефіциту коштів ПФУ та посилення його залежності від Державного бюджету України.

Таблиця 2.1

Структура доходів ПФУ та темпів їх зростання у порівнянні з темпами зростання видатків Пенсійного фонду України за 2013 - 2017 рр.

Показники	Рік										
	2013		2014		2015		2016		2017		
	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%	
Доходи, усього:	232,5	100	233,9	100	264,7	100	255,8	43,6	296,2	100	1,8
- за рахунок власних джерел	168,6	72,5	166,9	71,4	169,8	64,2	111,7	43,6	161,9	54,7	1,3
- за рахунок Державного бюджету	61,5	26,4	64,6	27,6	94,8	35,8	142,6	55,7	133,5	45,1	3,5
- за рахунок Фонду соціального страхування на випадок безробіття	0,08	0,03	0,11	0,05	0,07	0,03	0,1	0,03	-	-	-
- за рахунок Фонду соціального страхування від нещасного випадку	0,11	0,05	0,08	0,03	-	-	-	-	-	-	-
Залишок коштів на початок року	2,2	0,95	2,2	0,94	1,7	0,06	0,8	0,03	0,8	0,03	0,35
Видатки, усього	252,1	100	248,9	100	265,6	100	253,4	100	295,4	100	1,5

Джерело: Складено автором за даними Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://www.pfu.gov.ua>.

Залежність ПФУ від держбюджету проявляється у високих відсотках бюджетних дотацій, які, за даними табл. 2.1, у 2013 р. становили - 26,44%; у 2014 р.-27,62%. У 2016 році ця частка є найбільшою і становить 55% - 142,6 млрд грн. У 2017 році частка цих коштів зменшилася до 45%. Але при цьому понад 15% платників сплачують страхові внески до Пенсійного фонду за мінімальним тарифом. Водночас такі внески здатні покрити не більше 40% витрат на виплату пенсій в її мініальному розмірі. Це є свідченням недосконалості законодавчого унормування питань формування ПФУ і призводить до недоотримання Пенсійним фондом страхових внесків, спричиненого наявністю пільг.

У 2017 р. обсяги доходів і видатків бюджету Пенсійного фонду у співвідношенні до загальних обсягів доходів і видатків Державного бюджету України досягли 66% і 60% відповідно. Враховуючи значні обсяги доходів і видатків бюджету Пенсійного фонду та його високу залежність від коштів державного бюджету, ми вважаємо, що затвердження бюджету Пенсійного фонду повинно здійснюватися не постановою Кабінету Міністрів України, як це відбувається зараз, а Законами України про держбюджет. Це мало б посилити контроль за ефективністю використання коштів загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

Відповідно до даних табл. 2.1 обсяги видатків у 2014 р. ПФУ склали 248,95 млрд грн. Цей обсяг вперше є меншим за показники попереднього року(2013 р.- 253,05 млрд грн).

На зменшення обсягів витрат ПФУ вплинули негативні процеси, які відбувалися в країні протягом 2014 р. (спад обсягів промислового виробництва майже за усіма видами економічної діяльності, ліквідація підприємств, вивільнення працівників, зростання рівня безробіття тощо). Ці процеси зумовили високі темпи скорочення як застрахованих осіб, так і страхувальників і призвели до зменшення обсягів надходжень страхових внесків до Пенсійного фонду.

Так, за даними ПФУ, до бюджету фонду з усіх джерел фінансування за 2017 р. надійшло 295,4 млрд грн. Власні надходження склали 161,9 млрд грн. Дотації з держбюджету скоротилися склали 133,5 млрд грн. У загальному обсязі надходжень власні доходи складають 54,7 % (табл.2.2), решта – кошти держбюджету.

Програмою реформування пенсійної системи було передбачено поступове зменшення фінансування Пенсійного фонду із Державного бюджету України. Але, як бачимо, залежність Пенсійного фонду з року в рік збільшується.

Таблиця 2.2

Надходження до Пенсійного фонду України у 2014 - 2017 рр.

Надходження	2014 рік		2015 рік		2016 рік		2017 рік		Темп росту, %, 2017/2014
	млрд грн	Частка, %	млрд грн	Частка, %	млрд грн	Частка, %	млрд грн	Частка, %	
Власні	163,9	68,4	169,8	64,2	111,7	43,6	161,9	54,7	98,7
З держбюджету	75,8	31,6	94,8	35,8	142,6	54,7	133,5	45,1	176,1
Всього доходів	239,7	100,0	264,6	100,0	253,4	100,0	295,4	100	123,2

Джерело: Складено автором за даними Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://www.pfu.gov.ua>.

Збільшується мінімальний розмір пенсії, зростає кількість доплат до пенсій, кількість отримувачів пенсій, а також збільшується розмір дотацій із Державного бюджету для збалансування бюджету Пенсійного фонду України. Таким чином, доходи Пенсійного фонду формуються задля фінансування напрямів використання коштів. Проблема наповнюваності дохідної бази Пенсійного фонду залишається нагальною. Серед причин цього: демографічні процеси, зменшення чисельності зайнятого населення, зростання різного роду пільгових і прирівняних до них категорій пенсіонерів. Збільшувати дохідну базу неможливо без проведення пенсійної реформи, яка забезпечить зростання і стабільні виплати пенсій, стане потужним чинником

інвестування вітчизняної економіки. Якщо не запроваджувати другий рівень пенсійної системи, то в середньостроковій перспективі відношення середньої пенсії до середньої заробітної плати знизиться майже вдвічі.

Пенсійні видатки зростають високими темпами всупереч економічній спроможності їх забезпечити. Наразі можна стверджувати, що дефіцит бюджету ПФУ за своїми масштабами є зіставним з державним бюджетом (табл.2.3).

Таблиця 2.3

**Доходи та видатки Державного бюджету України
та бюджету ПФУ у 2017 році (млрд грн)**

	Доходи	Видатки	Дефіцит
Бюджет ПФУ	296,2	295,4	-56,1
Державний бюджет України	793,3	839,2	-47,8

Джерело: Складено автором за даними Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://www.pfu.gov.ua> та Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://www.minfin.gov.ua>.

Нині на 10 платників пенсійних внесків в Україні припадає в середньому 11 пенсіонерів. З такою тенденцією до 2050 року кількість пенсіонерів перевищить кількість платників внесків на 25%. Це спричинить додатковий тиск на бюджет Пенсійного фонду та Державний бюджет України.

За таких обставин на нашу країну в найближчому майбутньому чекає криза не тільки пенсійного забезпечення, а передусім ще більше ускладнення демографічної ситуації і погіршення макроекономічних показників розвитку, адже значна частина державного бюджету буде спрямована на покриття дефіциту солідарної системи пенсійного забезпечення. Співвідношення працюючих та пенсіонерів наведено на рис.2.1.

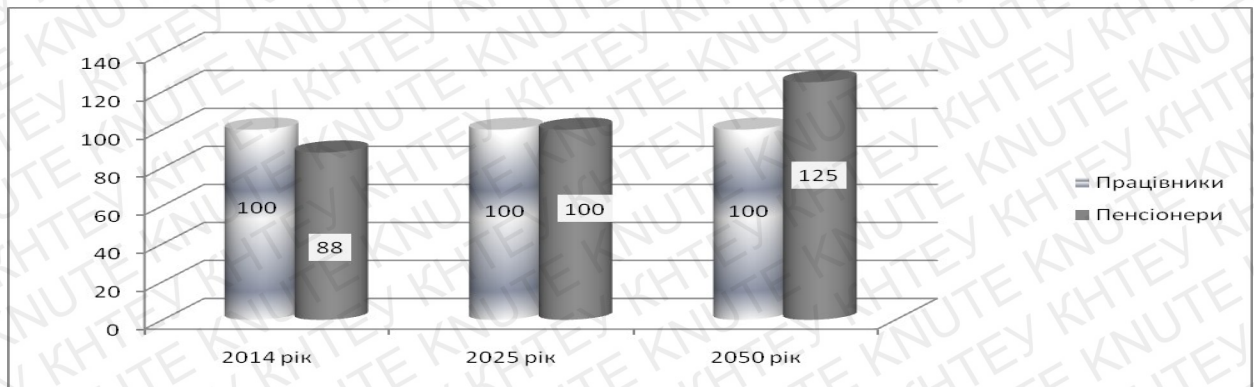

Рис.2.1. Співвідношення працюючих та пенсіонерів в Україні у 2014-2050 роках

Джерело: Складено автором за даними Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]: - Режим доступу: www.pfu.gov.ua.

Старіння населення та стрімке зростання видатків Державного Пенсійного фонду України призводять до значних проблем для системи державного пенсійного страхування України.

Найпершим чинником, який потрібно брати до уваги під час розгляду проблеми реформування пенсійної системи, є демографічна ситуація. Зараз в Україні близько 14 млн пенсіонерів. І хоча ця цифра залишається стабільною впродовж останніх 15 років, однак, зважаючи на зменшення чисельності населення, частка пенсіонерів стрімко зростає. Якщо у 1959 р. особи старші 60 років становили всього 10 % населення, то у 2001 р. цей показник збільшився до 21 %, а в 2050 р., за прогнозами Інституту демографії і соціальних досліджень НАН України, досягне 32 %.

Ще однією важливою причиною нагальної потреби реформування пенсійної системи є стрімке зростання видатків Пенсійного фонду України у відсотках до ВВП. Так, у 2003 році на пенсії було спрямовано 9,2% ВВП, у 2004 р. - 11,4%, у 2015 році – 13,4 % ВВП.

У сформованих умовах все більш актуальними стають питання забезпечення реальної фінансової стійкості державного Пенсійного фонду та ефективного управління його фінансовими ресурсами. Однак у найближчій час, і особливо в довгостроковій перспективі, вони не можуть бути вирішені за допомогою тільки оперативних заходів щодо мобілізації страхових внесків

та залученню коштів з державного бюджету для фінансування передбачених законодавством пенсійних виплат, без аналізу причин та прийняття дієвих заходів щодо зменшення залежності ПФУ від державного бюджету. Глибинні причини фінансової нестійкості ПФУ не можуть бути нівельовані і тим більше усунені без докорінної зміни стратегії формування та використання його фінансових ресурсів.

Отже, серед основних причин фінансової незбалансованості Державного Пенсійного фонду України можна виділити такі:

1) в Україні повною мірою функціонує лише солідарний рівень пенсійного страхування, тоді як впровадження II рівня (обов'язкової накопичувальної системи) постійно відкладається, розвиток добровільного пенсійного страхування обмежується нерозвиненістю фондового ринку, низьким рівнем доходів і недовірою населення до фінансових інститутів;

2) чинна система державного пенсійного страхування залежна від демографічної ситуації в країні, якій притаманне старіння населення;

3) середній і малий бізнес відчують великий податковий тягар, що активує зростання неофіційних заробітних плат та зайнятості в цілому, що в свою чергу звужує базу нарахування пенсійних внесків;

4) населення країни має високий рівень недовіри якщо державної, так і недержавної складових пенсійної системи, відсутні стимули до платежів страхових пенсійних внесків. Потрібно зазначити, що ці фактори тісно пов'язані один з одним. Притаманна їм пропорційна взаємозалежність може змінитись обернено пропорційно. Так, чергове підвищення ставок страхових пенсійних внесків може призвести не до зростання доходів ПФУ, а до їх падіння через зниження збирання.

5) непропорційне збільшення розмірів пенсійних виплат, що не базуються на фактичній сплаті страхових внесків;

6) низький рівень оплати праці, виплата заробітної плати в натуральній формі та заборгованість з її виплати;

7) наявність заборгованості зі сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування серед підприємств, установ і організацій;

8) підвищення мінімального розміру пенсії за віком до рівня прожиткового мінімуму, що не узгоджено із зростанням заробітної плати та реальними фінансовими можливостями державного Пенсійного фонду;

9) недостатня диверсифікованість методів пенсійного страхування тощо.

Всі вищеназвані причини призводять до руйнування пенсійної страхової системи, оскільки витрати на пенсійне забезпечення покриваються лише на 65% надходженнями від страхових внесків. Якщо не змінити ситуацію, страхові принципи в пенсійному забезпеченні буде знівельовано.

При запровадженні другого рівня пенсійної системи України необхідно врахувати досвід сусідніх країн та передбачити можливі труднощі реалізації оптимістичного сценарію. Запровадження обов'язкового накопичувального пенсійного страхування в Україні повинне бути комплексним і враховувати всі можливі загрози. Адже досвід сусідніх країн показує, що можливим є політичний вплив на обов'язкові пенсійні накопичення в разі великого дефіциту державного бюджету. Така ситуація відбулася в Угорщині, де накопичувальна система була запроваджена ще у 1998 році. Проте у 2010 р. парламент цієї країни призупинив сплату внесків на індивідуальні рахунки працівників у системі другого рівня і санкціонував переведення коштів другого рівня до солідарної системи першого рівня. Фактично, ці тимчасові зміни стали постійними, оскільки учасники мали перевести свої накопичені пенсійні права знову до держави, якщо не хотіли ризикувати втратити пенсійні права у солідарній системі. Можливі заходи такого характеру на сьогодні і в інших країнах (наприклад, Польщі).

Отже, для того, щоб забезпечити ефективність загальнообов'язкової накопичувальної пенсійної системи, потрібно, щоб фінансування пенсій для

існуючих та майбутніх пенсіонерів було спроможним витримати відволікання частини внесків до приватного сектору.

Другий та третій рівень пенсійної системи може частково перейняти на себе тягар ПФУ і зменшити його дефіцит за рахунок поділу зобов'язань та відтоку страхувальників з державного сектору у недержавний. Тому високий рівень дохідності пенсійних заощаджень другого та третього рівня пенсійної системи у довгостроковому періоді є обов'язковою умовою сьогодення. Так, збереження коштів населення від інфляції може забезпечити диверсифіковане вкладення пенсійних накопичень на світовому фінансовому ринку. Адже на сьогодні недостатність надійних інструментів на фінансовому та фондовому ринках України не здатні поглинути грошові потоки, створені накопичувальним компонентом пенсійної системи, забезпечуючи при цьому індивідуальним інвесторам розумну прибутковість і одночасно гарантуючи збереження пенсійних активів.

Аналіз системи державного пенсійного страхування України показав, що на сьогодні вона є не стійкою. Основними причинами є розбалансованість бюджету Пенсійного фонду України, що в свою чергу пов'язана зі зростанням видатків на численні виплати, не підкріплені адекватними надходженнями страхових платежів і щорічне збільшення залежності ПФУ від державного бюджету України.

Забезпечення фінансової стійкості як здатності виконати свої коротко-, середньо- і довгострокові зобов'язання перед громадянами, що досягли пенсійного віку, в сучасних умовах можливо через ефективний розвиток накопичувального компонента і перелив пенсійних заощаджень з державного сектору у недержавний. Це передбачає не тільки збереження накопичувальних коштів, але і їх примноження. Успішна реалізація накопичувальної складової пенсійного страхування залежить від трьох основних чинників: здібності фінансового ринку продуктивно розмістити потік коштів накопичувальної системи, можливості для фізичних осіб отримати розумний рівень доходу від таких заощаджень та гарантії щодо

пенсійних активів. Для досягнення цих цілей необхідна макроекономічна стабільність і активне проведення реформи вітчизняного фінансового ринку.

2.2. Фінансове забезпечення державних пенсій

Зазначимо, що згідно з Конституцією України забезпечення належного рівня соціального захисту населення є одним з пріоритетних напрямів ефективної державної соціальної політики, водночас, лише в умовах соціальної та економічної стабільності можна забезпечити належний рівень економічного зростання держави та фінансової безпеки. В умовах суспільної нестабільності, що нині спостерігається в Україні, зокрема військових дій на Сході країни, а також зумовленої ними нестабільності, яка має місце в сучасних умовах в нашій країні, забезпечити таку стабільність є доволі складно. Отже, є доцільним проаналізувати реальні фінансові можливості України, зокрема щодо виплат соціального характеру.

Для з'ясування рівня фінансового забезпечення потреб окремих верств населення державними фондами соціального страхування проаналізуємо структуру та обсяги витрат по кожному з страхових фондів за відповідними статтями.

Пенсійний фонд України фінансує соціально незахищені верстви населення за такими напрямками: надання пенсій за віком, за інвалідністю, у разі втрати годувальника.

Доцільно зазначити, що нині цей фонд перебуває в процесі реорганізації, здійснюючи перехід на трирівневу пенсійну систему. Реорганізація ускладнюється соціальною ситуацією, пов'язаною із ментальними особливостями населення, яке доволі негативно сприймає намагання збільшити пенсійний вік, відмінити пільги, інші привілеї.

Як було виявлено в результаті виконаного аналізу співставлення мінімальної пенсії та мінімальної зарплати, вони є практично співставленими, а беручи до уваги, що значна частка пенсіонерів отримують

пенсію, яка ненабагато перевищує її мінімальний рівень, ця ситуація зумовлює додаткову соціальну напругу, а суттєвого підвищення пенсій в нинішніх складних суспільних умовах в найближчу перспективу очікувати проблематично.

Проаналізуємо структуру витрат Пенсійного фонду та кількість осіб, що отримують допомогу з бюджету цього фонду.

Аналіз даних дозволяє дійти таких висновків: за аналізований період кількість пенсіонерів зменшується – із 14,1 млн. осіб у 2006 р. та 13,7 млн. осіб у 2011 р. та до 12 млн. осіб у 2017 р., що відповідає тенденції зменшення загальної кількості населення України; основна категорія пенсіонерів – особи, які вийшли на пенсію за вислугу років – від 10,6 млн. осіб у 2006 р. та 10,5 млн. осіб у 2011 р. до 9,3 млн. осіб у 2015 р.; позитивним чинником є зменшення чисельності пенсіонерів з інвалідністю – з 1,6 млн. осіб у 2006 р. до 1,4 млн. осіб у 2017 р.; зафіксовано динамічне зменшення кількості отримувачів пенсії у зв'язку з втратою годувальника – з 852 тис. у 2006 р. до 656 тис. осіб у 2017 р.; чисельність пенсіонерів, яким призначена пенсія за вислугою років, збільшилась – з 627 тис. осіб у 2006 р. до 649 тис. осіб у 2015 р.

Проаналізуємо середній рівень пенсії в Україні за окремими категоріями пенсіонерів за 2010 – 2017 рр. (табл. 2.4.).

Аналіз середнього розміру виплачених пенсій дозволяє дійти таких висновків: загальний розмір виплачених пенсій за віком зростає – від 999 грн у 2010 р. до 1828,3 грн. у 2017 р., що є позитивною тенденцією.

Згідно з законодавством, яке регламентує діяльність ПФУ, фонд має право дійснювати комерційну діяльність і отримувати доходи від розміщення тимчасово вільних коштів, зокрема:

вкладати кошти у коротко- та довгострокові кредити, цінні папери державних органів, акціонерних товариств, фондових і товарних бірж, до комерційних банків;

створювати підприємства, брати участь у комерційних структурах (банках, страхових компаніях, торгових домах, спільних підприємствах, акціонерних товариствах тощо);

проводити грошово-речові лотереї, благодійні вечори, рекламно-інформаційні заходи (благодійні теле- та радіопрограми, спеціальні випуски у періодичній пресі).

Таблиця 2.4.

Середній розмір пенсій в Україні*

Роки	Середній розмір призначеної місячної пенсії пенсіонерам, які перебувають на обліку в органах Пенсійного фонду, грн				Кількість пенсіонерів, тис. чол.
	Всього	у тому числі:			
		за віком	за інвалідністю	у разі втрати годувальника	
2010	999	1 039,6	848,8	771,2	13 721,1
2011	1 122	1 156	1 002	914,4	13 738
2012	1 253,3	1 252,4	1 164,3	1 053,8	13 820,5
2013	1470,7	1464,3	1359,2	1252,8	13 639,7
2014	1526,1	1521,6	1406,5	1303,8	13 533,3
2015*	1581,5	1573,0	1432,1	1433,1	12 147,2
2016*	1699,5	1690,3	1545,3	1640,3	12 296,5
2017*	1828,3	1808,9	1705,9	1803,0	11956,2

* - станом на кінець року, без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Джерело: Складено автором за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс]: - Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua

Таким чином, щодо пенсіонерів, то їх фінансове забезпечення державними фондами соціального страхування в сучасних умовах є малоефективним не лише за рахунок певних організаційних недоліків, але й незначних темпів їх зростання, тому рівень тих виплат, які встановлювались раніше на досить високому рівні, в сучасних умовах нівелюється.

Таким чином, з огляду на наведені дані, можна зробити висновок, що Пенсійний фонд України надає відповідну фінансову підтримку доволі значній частині населення України в передбачених законодавством обсягах.

В Україні проведена певна робота по забезпеченню соціального захисту пенсіонерів, ветеранів та інвалідів. Соціальний захист пенсіонерів, ветеранів та інвалідів регулюється законами України "Про пенсійне забезпечення" (1991 р.), "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" (2003 р.), "Про недержавне пенсійне забезпечення" (2003 р.), "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту" (1993 р.), "Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні" (1991 р.), "Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні" та іншими правовими актами. Загальнодержавними і місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, відповідними організаційними комітетами здійснюються організаційні, соціальні та виховні заходи щодо створення належних умов для проживання пенсіонерів, ветеранів та інвалідів.

На сьогодні бюджет державного Пенсійного Фонду України є розбалансованим. Однією з причин цього можна назвати невідповідність підвищення державних соціальних гарантій сучасним економічним реаліям.

Так, коефіцієнт зростання середнього розміру пенсії в окремі періоди перевищував темп приросту заробітної плати. Загальноприйнятим показником рівня пенсій є коефіцієнт заміщення, тобто відношення середньої пенсії до середньої заробітної плати. Відповідно до норм Міжнародної організації праці, він має становити не менш як 40%. За останні десять років цей коефіцієнт в Україні збільшувався і у 2009 році досяг свого пікового значення – 49%. Але останні роки характеризуються вагомим коливанням даного показника (табл.2.5).

Така ситуація призвела до розбалансування взаємозалежності між головними показниками рівня життя населення України, що своєю чергою спричинило виникнення дефіциту коштів Пенсійного Фонду України. Так, дефіцит Пенсійного фонду України, визначений на 2015 рік законодавством, зросли порівняно з 2014 роком, і склав 30,2 млрд грн. Субсидування дефіциту Пенсійного фонду є найбільшим і постійно зростаючим напрямком

витрачання коштів державного бюджету України. При цьому близько чверті всіх пенсійних виплат проводиться за рахунок коштів Державного бюджету України. Так, видатки за рахунок Дежбюджету у 2017 році склали 133 млрд. грн., що становить близько 45% усіх видатків Пенсійного фонду України.

Таблиця 2.5

Співвідношення середньомісячного розміру пенсії до середньомісячної заробітної плати в Україні у 2007-2017 роках

Роки	Середньомісячна заробітна плата в розрахунку на одного працівника, грн	Середньомісячний розмір пенсії в розрахунку на одного пенсіонера, грн	Коефіцієнт заміщення, %
2007	1351	478,4	35,4
2008	1806	776,0	43,0
2009	1906	934,3	49,0
2010	2239	1032,6	46,1
2011	2633	1151,9	43,7
2012	3026	1253,3	41,4
2013	3268	1470,7	45,0
2014	3450	1526,4	44,2
2015	4200	1700,0	40,4
2016	5100	1900,0	37,3
2017	8777	1828,3	20,8

Джерело: Складено автором за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс]: - Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.

У 2017 році органами Пенсійного фонду повністю та своєчасно забезпечено всі пенсійні виплати майже 12 млн. громадян.

Двічі протягом 2017року відбулось збільшення розмірів пенсій у 8,5 мільйонів пенсіонерів у зв'язку із зростанням прожиткового мінімуму.

Мінімальна пенсійна виплата протягом року збільшилась на 16,1% (з 1074 до 1247 грн.), а середня на 7,6% (з 1699,51 до 1828,33 грн.).

Загалом, на минулорічні пенсійні виплати спрямовано 249,9 млрд. грн., з яких 111,7 млрд. грн., або 44% - власні кошти Фонду, решта – кошти Державного бюджету.

Чисельність пенсіонерів у 2016 році зменшилась на 357,7 тис. осіб, або на 2,9%. Це, насамперед, пов'язано із ситуацією на Сході країни. З 1,2 млн.

пенсіонерів, які станом на серпень 2014 року проживали на непідконтрольній зараз Україні території Донецької та Луганської областей, станом на грудень 2016 року отримували пенсійні виплати на підконтрольній території 548,9 тис.

У 2016 році органами Пенсійного Фонду призначено 397,5 тис. нових пенсій. Водночас, виплачено 494,4 тис. допомог на поховання пенсіонерів.

У 2016 році Міністерством фінансів та Держаудитслужбою проведена верифікація пенсійних виплат, як засвідчила відсутність масових та системних порушень витрачання пенсійних коштів.

По майже 12 млн. пенсійних справ встановлено порушення, що призвели до неправомірного використання коштів лише у 59 випадках.

У 2016 році на 55,2 тис., або на 12,7% зменшилась кількість скарг та звернень громадян до органів Фонду.

Знаковою подією 2016 року для Пенсійного фонду України стало вперше в його історії ухвалення Урядом Стратегії модернізації та розвитку Фонду на період до 2020 року.

Стратегія – чіткий план завдань органів Фонду на найближчі чотири роки. І вже у 2016 році розпочато його реалізацію.

Насамперед, це стосується докорінної зміни підходів і технологій обслуговування громадян, а також впровадження сучасних інформаційних технологій у всі функціональні процеси, що відбуваються у системі Пенсійного фонду.

З 2016 року у Фонді впроваджується принципово нова централізована електронна система призначення та виплати пенсій. Завдяки цій системі:

- запроваджено обслуговування громадян в органах Пенсійного фонду незалежно від місця реєстрації та фактичного проживання;
- зменшується тривалість надання послуг в органах Фонду;
- забезпечено централізований облік пенсіонерів, що запобігає, зокрема, подвійним пенсійним виплатам;

- розпочато створення електронних пенсійних справ (торік 170 тис.), які мають замінити мільйони величезних паперових томів, що займають тисячі квадратних метрів архівних площ.

Електронна пенсійна справа фактично не може бути сфальсифікована, у будь-якій час доступна не лише працівнику Пенсійного фонду, але й пенсіонеру, підлягає швидкому і прозорому контролю;

У 2016 році у новому форматі запрацював ВЕБ-портал послуг Пенсійного фонду.

Відтепер, за наявності Електронного цифрового підпису, у громадян з'явилась можливість за допомогою ВЕБ-порталу отримувати чималу кількість послуг від Пенсійного фонду дистанційно, фактично не виходячи з дому.

Перелік цих послуг буде постійно розширюватись, щоб із часом ВЕБ-портал став основною точкою обслуговування громадян.

У 2015 році Пенсійним фондом у співпраці із «Ощадбанком» розпочато видачу електронних пенсійних посвідчень, які є одночасно банківською картою (вже видано майже 250 тис. таких посвідчень пенсіонерам – внутрішнім переселенцям).

Нова централізована система призначення та виплати пенсій відкрила можливість для максимального наближення «пенсійних» послуг до місця проживання громадян, зокрема, можливість їх обслуговування на рівні територіальних громад. У 2016 році цей процес розпочався у перших кількох громадах.

Також Пенсійним фондом модернізовано Реєстр застрахованих осіб, в якому відтепер накопичується інформація не лише про пенсійні, а й про інші соціальні права громадян, їх трудову діяльність.

У 2016-2017 рр. в органах Пенсійного фонду на всіх рівнях створено атестовану комплексну систему захисту інформації, що забезпечує, насамперед, надійний захист персональних даних громадян.

Головним завданням залишається стаке фінансування пенсійних виплат.

Таким чином, можна стверджувати, що рівень пенсійних виплат для забезпечення мінімальних потреб більшості непрацездатного населення України є недостатнім. Щорічне зростання номінального розміру пенсій, враховуючи показники інфляційного тиску, повністю нівелюється факторами макроекономічної нестабільності.

РОЗДІЛ 3

ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ

3.1. Резерви збільшення надходжень до системи державного пенсійного страхування в умовах функціонування єдиного соціального внеску

Розглянуті проблеми функціонування пенсійного страхування та оцінка результатів пенсійної реформи надають підстави стверджувати, що в Україні питання покращення добробуту пенсіонерів поки що не вирішено.

Підвищення мінімального розміру пенсії за віком до рівня прожиткового мінімуму, неспівставне з рівнем зростання мінімальної та середньої у галузях економіки заробітної плати, зруйнувало диференціацію у розмірах пенсій та повернуло зрівнялівку у пенсіях низько- та середньооплачуваних категорій громадян, що неминуче поглибить проблему приховування заробітної плати від оподаткування і негативно вплине на доходи бюджету ПФУ. Назріла необхідність вдосконалення функціонування державних цільових фондів, адже їх ефективна діяльність є передумовою підвищення рівня соціального захисту у державі.

В умовах ринку перехід на принципи адресності має поєднуватися з процесом заміни натуральних пільг на цільові грошові виплати-компенсації. Заміна пільг на грошову компенсацію передбачає попередню інвентаризацію пільг, створення особливого реєстру певної категорії громадян, які потребують державної соціальної допомоги, де визначені такі характеристики, як склад сім'ї, доходи, стан здоров'я, житлові умови. На підставі такої інформації можна надавати адресну допомогу, яка матиме характер індивідуалізованої за розміром грошової компенсації.

Важливим напрямом поліпшення фінансування системи соціального захисту населення може бути виведення заробітної плати з тіні, головним чином, шляхом зменшення податкового тягара. Існуюча у даний час система оподаткування доходів громадян, завдяки високій ставці не стимулює отримання заробітків через касу підприємства, а створює об'єктивні умови для її приховування та отримання у вигляді готівки. При цьому працівник економить на податках, але втрачає на послугах державного соціального страхування – пенсійного, на випадок безробіття, професійних захворювань тощо. Роботодавець економить на сплаті відрахувань у соціальні фонди, що для нього є досить вагомим джерелом отримання додаткового незаконного прибутку [53].

Зниження податкового тягара на доходи громадян приведе до легалізації значної частини виплат найманим працівникам, зацікавить громадян більше і якісніше працювати і, як наслідок, розширить базу фінансування фондів системи соціального захисту населення.

Одним з пріоритетних завдань уряду і місцевих органів виконавчої влади є суттєве підвищення заробітної плати, відновлення її основних функцій (відтворюючої, стимулюючої та регулюючої). Адже заробітна плата являється основною складовою доходів населення. Забезпечивши гідну заробітну плату та її легалізацію, ми зможемо суттєво підвищити рівень доходів громадян.

Пенсійні внески сплачуються як нарахування на фонд заробітної плати, а також вираховуються із зарплати кожного працюючого громадянина. Якщо зростатиме та легалізуватиметься заробітна плата, відповідно зростатиме і обсяг внесків до ПФУ. Це означатиме можливість подальшого підвищення пенсій.

З іншого боку, проблеми формування і використання коштів фондів соціального страхування постають перед Україною з цілої низки причин. Серед таких причин нерозвинуте медичне та пенсійне страхування та досить

низький рівень доходів населення, що змушує звернутись до рішучих дій і запровадити модель для виведення доходів з тіні.

Необхідність державного регулювання сфери соціального страхування викликана тим, що на сьогодні тільки держава бере на себе обов'язки соціального забезпечення громадян, а отже необхідно вдосконалити цю систему до стану зручності, прозорості та достатності.

Таким чином, значну увагу необхідно приділяти забезпеченню наповнення бюджету ПФУ коштами для виплати пенсій, посиленню платіжної дисципліни платників внесків, залученню платників до сплати страхових внесків, легалізації заробітної плати, для чого ПФУ надаються роз'яснення щодо порядку та умов набування страхового стажу, залежності майбутньої пенсії від повноти і своєчасності розрахунків з ПФУ.

Необхідність реформування нинішньої системи пенсійного страхування є нагальною, оскільки в Україні система загальнообов'язкового державного страхування є складною з погляду адміністрування страхових внесків, обтяжливою для підприємництва та неефективною з огляду на адміністративні витрати на забезпечення функціонування чотирьох діючих фондів.

Запровадження єдиного соціального внеску (ЄСВ) може мати позитивні та негативні наслідки. Негативні наслідки можна розглянути на прикладі Російської Федерації. У Росії з 2007 року діє єдиний соціальний податок, запроваджений з метою мобілізації коштів для реалізації права громадян на державне пенсійне і соціальне забезпечення, страхування від нещасних випадків на виробництві і медичну допомогу. Провідні російські фахівці в галузі соціального страхування негативно характеризують результати запровадження єдиного соціального податку, оскільки у результаті його запровадження розмір нарахування на фонд оплати праці було знижено, фонди соціального страхування автоматично недоодержали значні суми для виконання своїх страхових зобов'язань. У держбюджеті Росії

передбачено значні кошти для компенсації недоотриманих фондами соціального страхування сум.

В Україні з 01.01.2011 р. запроваджено єдиний соціальний внесок. Аргументами на користь цієї події можуть виступити: детінізації виплат заробітної плати та підвищення ефективності роботи фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, в тому числі шляхом більш раціонального використання коштів, що спрямовуються на утримання їх адміністративного апарату, а саме: зосередження функцій, пов'язаних із збиранням внеску в єдиному органі та запровадження єдиної для усіх фондів інформаційної бази, що забезпечить прозорість фінансових потоків, підвищить платіжну та звітну дисципліну платників внеску та цільове використання страхових коштів.

Він дозволив створити умови для уникнення дублювання контролюючими органами функцій, пов'язаних із формуванням страхових коштів: скорочення обсягу роботи, пов'язаної з реєстрацією страхувальників, збором коштів, забезпеченням звітності, здійсненням контролю за повнотою та своєчасністю справляння внеску, зменшення кількості перевірок сплати внесків до цільових страхових фондів, скорочення адміністративних витрат фондів на виконання цих функцій, зростання доходів страхових фондів та більш ефективного використання коштів соціального страхування.

Основною метою впровадження ЄСВ є підвищення ефективності роботи фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування через єдину систему збору страхових внесків, обліку та контролю за повнотою і своєчасністю сплати страхових внесків; консолідацію в одному контролюючому органі (Міністерстві доходів та зборів України) виконання подібних для усіх фондів функцій.

Органи держказначейства розщеплюють суми цього внеску і спрямовувати на рахунки пенсійного та інших фондів соціального страхування, у розмірах, встановлених законодавством. Стягнення боргу за цим внеском здійснюється відповідно до Закону України «Про порядок

погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» без будь-яких особливостей.

Основною метою запровадження єдиної системи збору, обліку та контролю за сплатою страхових внесків є не зменшення адміністративних видатків та скорочення штатів у фондах, а створення умов для зростання сукупної бази нарахування страхових внесків, підвищення рівня охоплення всіх категорій осіб, які підлягають соціальному страхуванню, зростання рівня надходження коштів до усіх страхових фондів та скорочення адміністративних видатків у роботодавців. Зазначена мета досягатиметься саме через уніфікацію бази нарахування ЄСВ, забезпечення єдиної процедури його сплати та обліку, впровадження прозорості та ефективної системи контролю за інформаційними та фінансовими потоками в системі соціального страхування, спрощення процедури сплати внесків для роботодавців завдяки встановленню однакового звітного періоду, уніфікованої форми фінансових звітів, актів перевірок тощо.

Що стосується зменшення витрат на адміністрування у фондах соціального страхування та скорочення штатів у фондах, дослідження співвідношення між обсягом адміністративних витрат та загальними видатками системи, а також розміром ВВП, проведене експертами Світового банку щодо 34 європейських країн, свідчить, що збільшення ступеня інтегрованості системи не суттєво впливає на зниження витрат на її адміністрування (від 0,7 % ВВП у розгалужених системах до 0,6 % ВВП у найбільш інтегрованих системах). Частіше за все кошти, вивільнені в результаті вдосконалення адміністративної структури, перерозподіляються на інші потреби фондів, наприклад, на покращання якості надання послуг застрахованим особам тощо.

Вітчизняні фонди соціального страхування, крім необхідності постійно підвищувати рівень обслуговування застрахованих осіб, ще мають вирішити багато проблем, пов'язаних із становленням та вдосконаленням системи соціального страхування, наприклад, створити служби страхових експертів з

метою забезпечення цільового використання коштів фондів. Таким чином, економія адміністративних витрат фондів переважно відбуватиметься за рахунок скорочення у майбутньому їх видатків на розвиток інформаційних систем та програмне забезпечення щодо контролю за сплатою страхових внесків, взаємодії з державним реєстратором тощо. У таких умовах більш ефективно будуть виконуватися і функції, пов'язані з обслуговуванням застрахованих осіб, внаслідок вивільнення ресурсів та поглиблення спеціалізації в системі соціального страхування.

Необхідно ще раз зосередити увагу на тому факті, що ЄСВ не включається до складу податків, інших обов'язкових платежів, що складають систему оподаткування. На ЄСВ не поширюється податкове законодавство. Страхові кошти не можуть зараховуватися до Державного бюджету України, бюджетів інших рівнів і не можуть використовуватися на цілі, не передбачені законодавством про загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Таким чином, можна стверджувати, що в Україні позитивом є запровадження ЄСВ, який не зруйнував діючого інституту соціального страхування, а лише мінімізував адміністративні витрати фондів. Світового досвіду існування саме єдиного соціального внеску на сьогодні немає. У цих умовах особливо небезпечними є ініціативи, що руйнують фінансову стабільність системи соціального страхування та призводять до погіршення системи соціального захисту застрахованих осіб.

Але для подальшого досягнення збалансованості фінансового стану Пенсійного фонду необхідно:

- посилити платіжну дисципліну стосовно сплати єдиного внеску;
- розширити базу нарахування єдиного внеску, у тому числі за рахунок легалізації заробітної плати та підвищення її рівня, скорочення неповної зайнятості та безробіття;
- опрацювати питання щодо запобігання збільшення фінансового навантаження на роботодавця під час фінансування пенсій працівникам зі

шкідливими і важкими умовами праці та на посадах, що дають право на призначення пенсії за вислугу років;

- забезпечити встановлення адекватності, обґрунтованості та прийнятності рівня фіскального навантаження на фонд оплати праці;
- удосконалити та спростити механізм функціонування і забезпечити зрозумілість та прозорість пенсійної системи для громадян і роботодавців [19, с.302].

Стан пенсійної системи та економічний ефект від реформування свідчать про необхідність подальшого проведення пенсійної реформи в Україні з урахуванням заходів загальноекономічного характеру. Реалізація основних завдань реформування пенсійного забезпечення дасть змогу перейти до більш високих стандартів матеріального забезпечення пенсіонерів та досягти бездефіцитності бюджету Пенсійного фонду.

3.2. Перспективи подальшого розвитку системи пенсійного страхування

На даному етапі державотворення зусилля усіх органів влади спрямовані на системну модернізацію країни, насамперед, шляхом реформування соціальної сфери, в тому числі й пенсійної. Робота над покращенням пенсійного забезпечення громадян сьогодні є однією з ключових соціально-економічних реформ. Саме пенсійна реформа має стати першим кроком до якісного, справедливого соціального забезпечення, а також повноцінного виконання державою своїх обов'язків перед громадянами.

В Україні ефективність функціонування національної пенсійної системи залежить від можливостей одночасного використання всіх трьох її рівнів, передбачених вітчизняним пенсійним законодавством. На сьогодні практичне застосування мають тільки солідарна пенсійна система і

недержавне пенсійне забезпечення, які відповідно формують перший і третій її рівні. Другий рівень української пенсійної системи – обов’язкова накопичувальна пенсійна система ще не запроваджений, але відповідно до нових законодавчих документів у сфері пенсійного забезпечення найближчим часом планується використовуватися на практиці.

На даний час, в наукових колах, серед експертів, з боку держави, громадськості проводиться обговорення основних шляхів, механізмів, умов, особливостей його запровадження в країні. Серед комплексу питань, які необхідно вирішити, особливої актуальності набирають проблеми щодо захисту пенсійних активів учасників накопичувальних пенсійних програм. Враховуючи довгостроковий характер зберігання пенсійних активів другого і третього рівнів національної пенсійної системи, існує загроза для них бути знеціненими в результаті прояву інфляційних процесів або інших фінансових ризиків.

В розробці надійної системи захисту фінансових ресурсів накопичувальних пенсійних програм ключову роль повинна відігравати держава. Вона, через свої спеціалізовані фінансові інститути, має регулювати фінансові відносини в даній сфері, створити оптимальне правове поле для всіх суб’єктів системи пенсійного страхування, затвердити відповідні «правила гри» щодо інвестиційної діяльності в даній сфері. Саме вирішення даної проблеми потребує подальшого опрацювання і дослідження.

Накопичувальні пенсійні програми, які будуть використовуватися на другому рівні української пенсійної системи, передбачають необхідність зберігання пенсійних активів на протязі тривалого періоду, тобто до досягнення їх власниками пенсійного віку. Цей період може досягати кількох десятків років. У зв’язку з цим основною проблемою у сфері накопичувального пенсійного страхування є захист пенсійних активів від прояву різноманітних ризиків, які можуть проявлятися в суспільстві. Надаючи обов’язкового характеру другому рівню вітчизняної пенсійної

системи держава повинна сприяти організації ефективної системи захисту його фінансових ресурсів.

Комплекс заходів щодо захисту пенсійних активів другого і третього рівнів повинен формуватися через їх інвестування у фінансові інструменти фондового ринку і інші інвестиційні продукти. Відповідно до нового національного пенсійного законодавства [46] він має включати: державний контроль за збереженням і використанням пенсійних активів, формування інвестиційної політики щодо залучення фінансових ресурсів накопичувального пенсійного страхування на фондовий ринок, сприяння розвитку і розширенню потенціалу національного фондового ринку, оприлюднення інформації про зміну вартості пенсійних активів і забезпечення системи звітності по них, регулювання розмірів винагород фінансовим інститутам, що обслуговують пенсійні активи (рис.3.1). Гарантії захисту пенсійних накопичень з боку держави, на думку автора, повинні стати головним чинником підвищення довіри населення до накопичувального пенсійного страхування як на другому, так третьому рівнях вітчизняної пенсійної системи.

Особлива важлива роль в даній системі захисту відводиться державному контролю. Держава повинна через свої контролюючі органи регулювати діяльність всіх фінансових інститутів в системі накопичувального пенсійного страхування. Відповідно до законодавства у сфері пенсійного страхування держава визначає вимоги до компаній з управління активами, зберігачів, адміністраторів, які будуть обслуговувати пенсійні активи другого і третього рівнів, ліцензує їх, зобов'язує давати оперативну інформацію про зміну вартості пенсійних активів, має право відзивати ліцензію.

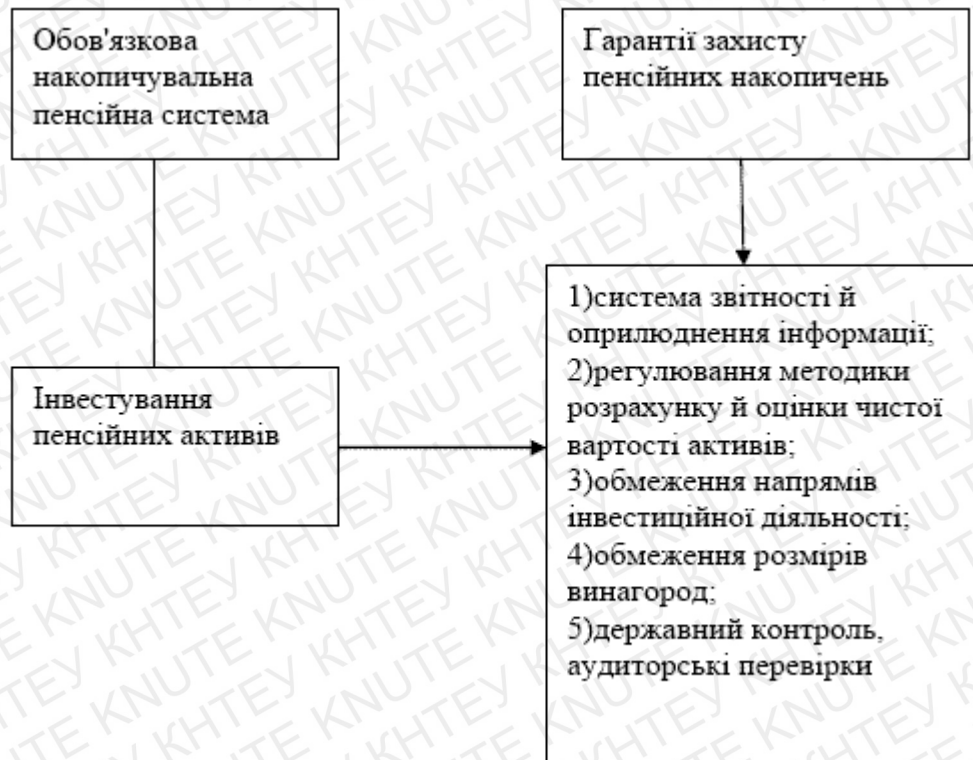

Рис. 3.1. Гарантії захисту інвестування пенсійних активів учасників обов'язкової накопичувальної пенсійної системи

Джерело: Складено автором на основі Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» №3668 –VI від 8.07.2011р. – Газета «Голос України» від 13 вересня 2011р.

Основними фінансовими інститутами держави, які здійснюють контроль за збереженням і використанням пенсійних активів системи накопичувального пенсійного страхування, згідно із національним законодавством є Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Нацкомфінпослуг) і Національна комісія з ринку цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР). Відповідно до Указу Президента України «Про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку» та затвердженого Положення вона виступає державним колегіальним органом і здійснює державне регулювання ринку цінних паперів в країні [49]. У сферу повноважень даної комісії входить погодження щодо формування інвестиційного портфеля учасників накопичувальних пенсійних програм, визначення співвідношення між видами цінних паперів,

що мають різний клас ризикованості і відповідно дохідності, в які можуть інвестуватися пенсійні активи.

Враховуючи, що фінансові ресурси другого і третього рівнів української пенсійної системи, в основному, передбачається інвестувати в цінні папери, даному державному фінансовому інституту відводиться основна роль в організації державного регулювання і надійної системи захисту пенсійних активів учасників накопичувальних пенсійних програм. Сфера діяльності НКЦПФР в системі накопичувального пенсійного страхування передбачається досить різноманітна. Вона контролює діяльність компаній з управління активами та радника з інвестиційних питань, які надають послуги учасникам другого і третього рівнів щодо використання їхніх пенсійних активів. За її безпосередньої участі розробляється методика оцінки вартості пенсійних активів другого рівня, та встановлюється порядок визначення їх вартості.

Звертає на себе увагу така функція НКЦПФР, яка передбачає погодження основних напрямків інвестиційної політики та нормативів інвестування пенсійних активів накопичувальної системи пенсійного страхування, що надаються виконавчою дирекцією Пенсійного фонду України Раді Накопичувального фонду. Особливий акцент у законодавчих документах робиться на те, щоб інформація про формування інвестиційного портфеля, про вартість пенсійних активів була доступною, оперативною, зрозумілою для учасників другого рівня. Саме завдання НКЦПФР полягає у забезпеченні доведення даної інформації.

Своє коло обов'язків у сфері накопичувального пенсійного страхування має Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. Вона регулює фінансові відносини між суб'єктами другого і третього рівнів національної пенсійної системи, оприлюднює інформацію про недержавні пенсійні фонди і страхові організації, яким надаються ліцензії для ведення діяльності в системі накопичувального пенсійного страхування. До її функцій також входить встановлення форми,

вимог та порядку оприлюднення інформації про послуги з недержавного пенсійного забезпечення, а також про накопичувальну систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Одним із основних завдань Нацкомфінпослуг є забезпечення розроблення та координації єдиної державної політики щодо функціонування накопичувальної системи пенсійного страхування [50].

Вищезазначені державні органи погоджують між собою окремі питання, що стосуються системи захисту пенсійних активів накопичувальних пенсійних програм. Вони спільно встановлюють правила підготовки інвестиційних декларацій недержавних пенсійних фондів, вимоги і внесення змін до них, а також визначають процедуру обчислення чистої вартості пенсійних активів і чистої вартості одиниці пенсійних активів накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

Накопичувальна пенсійна система – це така система, в якій кошти зосереджуються на персональних рахунках, і їхня сума зростає внаслідок інвестування. Такі пенсійні системи набули широкого розповсюдження в Південно-Східній Азії та Латинській Америці. В Україні розбудова системи НПЗ здійснюється починаючи з 2004 року після набрання чинності Закону «Про недержавне пенсійне забезпечення». Основу такої системи складають недержавні пенсійні фонди. НПЗ відіграє важливу роль у забезпечення належного рівня життя після виходу на пенсію, а також сприяє економічному розвитку країни, збільшуючи джерело інвестиційних ресурсів.

Основні ускладнення при інвестуванні пенсійних накопичень НПФ виникають у зв'язку із наявністю значних інвестиційних ризиків, до складу яких входять: ризик зміни (погіршення) економічної кон'юнктури, валютний ризик, інституційний ризик тощо. Інвестиційні ризики є характерною ознакою фінансового ринку. Цикли пенсійного накопичення є одними із найбільш тривалих економічних циклів і складають, як правило, 10-30 років, а іноді і виходять за ці часові рамки. За цей період в світовій економіці можуть

проявитися 2-3 фінансові кризи, під час яких пенсійні накопичення потрапляють під вплив ризиків знецінення.

Ситуація із інвестиційними ризиками додатково ускладнюється певними особливостями вітчизняного фінансового ринку. Зокрема, за останні десятиріччя глобалізації світової економіки активно формуються міжнародні фінансові ринки: валютний ринок, ринок державних боргових зобов'язань, фондовий ринок. Інвестиційні ризики пенсійних накопичень окремої країни все в більшій мірі залежать від дії не тільки внутрішніх, але і зовнішніх, глобальних економічних процесів, що відбуваються у провідних країнах світу.

Крім того, український фінансовий ринок є ще достатньо слабким, а у структурі світового ринку займає незначне місце. Діяльність вітчизняного фінансового капіталу за масштабами, ступенем впливу на інші ринки носить другорядний характер. Під впливом процесів глобалізації у сфері фінансових ринків і валютно-фінансового регулювання вітчизняні НПФ приймають на себе значно більші зовнішні інвестиційні ризики, ніж ризики внутрішні.

Також необхідно зазначити, що вплив внутрішніх факторів (крім політичних) на інвестиційні ризики у теперішній час є достатньо незначним. Зберігається достатньо слабка залежність між динамікою внутрішніх макроекономічних показників української економіки, станом реального сектору і станом фінансового ринку. Таким чином, статистична звітність щодо розвитку вітчизняної економіки не забезпечує в повному обсязі інформаційну базу для оцінки тенденції збільшення або зменшення інвестиційного ризику.

Кожний НПФ у своїй діяльності часто зіштовхується із невизначеністю щодо настання певних подій, в тому числі, отримання запланованих фінансових результатів. При цьому існують ризики не виконати прийняті НПФ зобов'язання щодо виплати пенсій. Ризики НПФ, що обумовлюються дією фінансово-економічних, демографічних та інших факторів, можна трактувати як імовірність невиконання пенсійних зобов'язань.

Одним із напрямів підвищення забезпечення бюджетними коштами пенсійної системи є забезпечення ефективного використання цих коштів. Воно повинно ґрунтуватись на аналізі достатності обсягів фінансових ресурсів, збалансованості потреб і можливостей їх забезпечення, обґрунтованості побудови фінансових потоків, оцінці рівня їх керованості й результативності, наявності інноваційних схем і важелів їх управління та інших складових фінансового менеджменту в цій сфері.

Механізми державного регулювання фінансового забезпечення пенсійної системи є ефективними, якщо вони комплексно враховують особливості самовідтворення, саморозвитку та саморегулювання пенсійної системи.

Удосконалення їх ефективності передбачає розвиток процесів саморегуляції, забезпечення органічного поєднання централізованого керівництва та самостійності підсистем.

Пріоритети подальшого розвитку пенсійної сфери мають включати: визначення цілей пенсійної системи та стратегії і концепції розвитку окремих її складових; уніфікацію та кодифікацію нормативно-правової бази в пенсійній сфері; спрямування пенсійних видатків на розвиток людського потенціалу, підвищення його якості як основи економічного зростання та забезпечення конкурентоспроможності національної економіки. Доцільним є поєднання механізмів самоорганізації та державного регулювання як фактора, що визначає ефективні форми фінансових відносин; створення умов для використання інвестиційного ресурсу, що формуватиметься в новій пенсійній системі; використання фінансового потенціалу інноваційного розвитку: державних і приватних фінансів, можливостей фінансового ринку, резервів тіньового сектора економіки.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

Результати проведеного дослідження дозволяють зробити наступні висновки.

По-перше, однією із найважливіших складових фінансової системи є система пенсійного страхування. Вона виступає не лише своєрідним індикатором досконалості розвитку соціальної сфери, а й результуючим показником трудового вкладу членів суспільства у досягнення прогресу. Пенсійна система відіграє вирішальну роль не лише в соціальному і суспільно-політичному житті країни, а й в її фінансовій системі, впливаючи на формування і перерозподіл грошових ресурсів в регіональному і галузевому аспектах. Це зумовлює необхідність постійного вдосконалення пенсійної системи у відповідності до потреб суспільства і реального рівня економічних досягнень.

По-друге, пенсійне страхування, в основі якого лежить страховий метод, – це один із видів соціального страхування, в рамках якого здійснюється внесення коштів в спеціальні фонди (в обов'язковій формі у Пенсійний фонд України (в перспективі також у Накопичувальний фонд) та у добровільній формі у недержавні пенсійні фонди). На відміну від пенсійного забезпечення при пенсійному страхуванні пенсійні виплати повинні бути адекватними попереднім страховим внескам. На сучасному етапі лише в недержавному пенсійному страхуванні проявляється накопичувальна компонента.

По-третє, аналіз пенсійних систем більшості країн з розвинутою економікою дозволяє зробити висновок: пенсійне забезпечення у світі явно еволюціонує від державно-розподільних до змішаних і далі – до приватно накопичувальних систем. Хоча малоімовірно, що останні в найближчому майбутньому стануть переважаючими. Аргументовано, що «секрет» успіхів пенсійних систем країн Заходу полягає у встановленні державою чітких правил створення пенсійних нагромаджень при передачі обов'язків по формуванню пенсій і управлінню пенсійними активами у приватний сектор.

По-четверте, дослідивши динаміку основних фінансових показників Пенсійного фонду України можна говорити про те, що недотримання основних економічних законів при формуванні бюджету Пенсійного фонду зумовило значні обсяги його дефіциту та спричинило суттєву зміну структури доходів і видатків. У ході аналізу діяльності ПФУ було виявлено, що її головною проблемою є дисбаланс дохідної та видаткової частин бюджету як наслідок системного порушення принципу економічної залежності видатків споживання від отриманих доходів і внутрішнього валового продукту.

Пенсійні видатки в Україні протягом останніх років неухильно зростали та сягнули майже 12% ВВП у 2017 р., що є одним із найвищих показників у Європі. Процеси, які характеризують фінансове становище ПФУ за останні роки, свідчать про залежність його бюджету від дотацій із державного бюджету.

Обґрунтовано, що рівень пенсійних виплат для забезпечення мінімальних потреб більшості непрацездатного населення України є недостатнім. Щорічне зростання номінального розміру пенсій, враховуючи показники інфляційного тиску, повністю нівелюється факторами макроекономічної нестабільності.

По-п'яте, обґрунтовано, що для подальшого досягнення збалансованості фінансового стану Пенсійного фонду необхідно: посилити платіжну дисципліну стосовно сплати єдиного внеску; розширити базу нарахування єдиного внеску, у тому числі за рахунок легалізації заробітної плати та підвищення її рівня, скорочення неповної зайнятості та безробіття; опрацювати питання щодо запобігання збільшення фінансового навантаження на роботодавця під час фінансування пенсій працівникам зі шкідливими і важкими умовами праці та на посадах, що дають право на призначення пенсії за вислугу років; забезпечити встановлення адекватності, обґрунтованості та прийнятності рівня фіскального навантаження на фонд оплати праці; удосконалити та спростити механізм функціонування і

забезпечити зрозумілість та прозорість пенсійної системи для громадян і роботодавців.

Стан пенсійної системи та економічний ефект від реформування свідчать про необхідність подальшого проведення пенсійної реформи в Україні з урахуванням заходів загальноекономічного характеру. Реалізація основних завдань реформування пенсійного забезпечення дасть змогу перейти до більш високих стандартів матеріального забезпечення пенсіонерів та досягти бездефіцитності бюджету Пенсійного фонду.

Визначено, що для формування повноцінної національної пенсійної системи необхідно вже найближчим часом запровадити її другий рівень – накопичувальну систему загальнообов’язкового державного пенсійного страхування. На нинішньому етапі проведення пенсійної реформи дане завдання виступає одним із основних, яке потрібно реалізувати українському суспільству.

По-шосте, встановлено, що серед комплексу заходів щодо формування системи захисту пенсійних активів накопичувальних пенсійних програм першочерговими повинні стати: активізація перетворень в інституційній і нормативно – правовій базі функціонування другого рівня пенсійної системи, а також фондового ринку країни; визначення інструментів та напрямів інвестування пенсійних активів; організація багатоступеневою контролю у системі накопичувального пенсійного страхування із залученням широкого кола суб’єктів другого рівня; проведення роз’яснювальної роботи серед населення щодо підвищення довіри у громадян до накопичувальних пенсійних програм; забезпечення реалізації права громадян на обсяг пенсійних виплат, що відповідає сумі накопичених внесків та інвестиційного доходу від їх інвестування; надання оперативної інформації населенню про динаміку зміни вартості пенсійних активів другого і третього рівнів національної пенсійної системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналіз та фінансова оцінка наслідків можливого скасування окремих положень Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» [Електронний ресурс]: програма «Розвиток фінансового сектору» (FINREP II), Київ, 2013. – Режим доступу: http://pension.kiev.ua/files/impact_of_possible_cancellation_of_certain_pension_refom_provisions_ua.pdf.
2. Аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України «Щодо балансування фінансового стану Пенсійного фонду України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/articles/297/#_ftnref12.
3. Баранова Н., Поляк Н. Удосконалення соціальних стандартів у системі соціального забезпечення // Україна: аспекти праці . – 2018. – № 2. – С. 21-25.
4. Биліна О. Для стабільності реформи / О. Биліна // Вісник Пенсійного фонду України. – 2010. – №7. – С. 18-19.
5. Гнибіденко І.Ф. Вплив світової фінансово-економічної кризи на соціальну сферу України // Економіка України. – 2010. – № 7. – С. 64-74.
6. Горюк Н. Пенсійна реформа в Україні: рух до обов'язкової накопичувальної пенсійної системи// Проект розвитку фінансового сектору/USAID. – Червень 2017. - с. 2-20 //[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pension.kiev.ua/fijes_ua.pdf.
7. Державна політика в соціогуманітарній сфері : підручник / [авт. кол. : В. А. Скуратівський, В. П. Трощинський, П. К. Ситник та ін.] ; за заг. ред. В. А. Скуратівського, В. П. Трощинського. – К. : НАДУ, 2016. – 284 с.
8. Ерусланова Р.И., Емельянова Ф.Н., Кондратьева Р.А. Пенсионное обеспечение. – М.: «Дашков и К°», 2010. – 608 с.

9. Жуков В.И. На рубеже тысячелетий: социология отечественных преобразований (1985-2005 годы). – М.: Изд-во РГСУ, 2010. – 940 с.
10. Жуковська А.Ю. Соціальні стандарти у сфері доходів населення та проблематика їх запровадження в Україні // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 11(101). – С. 181-189.
11. Завора Т.М. Сучасний стан та перспективи розвитку пенсійної системи України / Т.М. Завора // Економіка та регіон. – ПолтНТУ, 2017. – №1(28) – С. 101.
12. Кириленко О.П., Козак Г.І. Захист пенсійних накопичень у контексті інвестиційної діяльності недержавних пенсійних фондів// Фінанси України. – 2012. - №2. – с.38 – 49.
13. Коваль О.П. Концептуальні засади інвестування пенсійних активів// Фінанси України. – 2014. – №1. – с.101 – 107.
14. Коваль О.П. Місце і роль загальнообов'язкової накопичувальної складової в багаторівневій пенсійній системі України: антикризовий аспект// Фінанси України. – 2015. – №6. – с.89 – 98.
15. Коваль О.П. Ризики, загрози, пріоритети та наслідки реформування пенсійної системи України: аналіт. доп. / О.П. Коваль. – К.: НІСД, 2017. – С. 11 – 15.
16. Конституція України: Закон України від 28.06.1996р. №254к/96-ВР// [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.
17. Концепція соціального забезпечення населення України: Постанова Верховної Ради України від 21.12.1993р. №3758-ХІІ.
18. Линдюк О. А. Досвід державного регулювання фінансового забезпечення пенсійних систем країн Латинської Америки та його значення для України / О. А. Линдюк // Державне управління та місцеве самоврядування : зб. наук. пр. / редкол. : С. М. Серьогін (голов. ред.) [та ін.]. – Дніпропетровськ :ДРІДУ НАДУ, 2016. – Вип. 3 (6). – С. 172-181.
19. Линдюк О. А. Інноваційна модель пенсійної системи України у вимірах людського розвитку / О. А. Линдюк // Інновації в державному

управлінні: системна інтеграція освіти, науки, практики : матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю (Київ, 27 трав. 2015 р.) : у 2 т. / за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, С. В. Загороднюка. – К. : НАДУ, 2015. – Т. 1. – С. 302-304.

20. Лібанова Е.М. Пенсійна реформа в умовах кризи // Праця і зарплата. – 2014. – № 45(673). – С. 4-5.

21. Ломанов І. Додаткове пенсійне страхування // Вісник Пенсійного фонду України. – 2016. - №3. – с. 20-23.

22. Лондар С. Л., Башко В.Й. Врлив фактора старіння населення на збалансованість державних фінансів в Україні// Фінанси України. – 2014. - №5. – с.27 – 39.

23. Людський розвиток в Україні: можливості та напрями соціальних інвестицій / НАН України; Інститут демографії та соціальних досліджень; Державний комітет статистики України / Е.М. Лібанова (ред.). — К. : Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, 2016. — 356с.

24. Макаренко В. А. Соціальний захист населення: проблеми та тенденції розвитку: Автореф. дис... канд. соціол. наук: 22.00.04 / Харківський національний ун-т ім. В.Н.Каразіна. — Х., 2015. — 20с.

25. Максимчук Є.О. Підвищення ефективності функціонування соціального страхування шляхом введення єдиного соціального внеску//Наукові праці НДФІ. – 2013. - №14(45). – С. 102-110.

26. МакТаггарт Г. Обовязкова накопичувальна система: чому вона потрібна? Пенсійна реформа в Україні. Загальнообовязкова накопичувальна система. Бібліотека. Інформаційні матеріали інтернет – сторінки USAID. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.pension.kiev.ua.

27. Мельник С. Позитивні і негативні аспекти єдиного соціального внеску / С. Мельник // Соціальна політика – 2013. – № 7. – С. 52–55.

28. Мітчел Вінер, Роджер Вон, Володимир Яценко. Дискусії навколо пенсійної системи в Україні // Україна: аспекти праці. – №2. – 2010. – С.4.

29. Морозова О. Міжнародні стандарти побудови пенсійної системи / О. Морозова // Вісник Пенсійного фонду України. – 2015. - № 1 (13) – С. 16-17.
30. Морозова О. Пенсійне забезпечення в Угорщині та Хорватії / О Морозова. // Вісник Пенсійного фонду України. - 2013. - № 3. - С. 25-26.
31. Надточій Б.О., Демчук Л.А. Пенсія в Україні. Коментар Закону України «Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування». – К.: ЮрінкомІнтер, 2016. – 512 с.
32. Національна система загальнообов’язкового державного соціального страхування: сучасні проблеми та стратегія розвитку / під ред. Е. М. Лібанової; Ін-т демографії та соціол. дослідж. – К., 2016. – 178 с.
33. Никитин С.М., Степанова М.П., Глазова Е.С. Социальные налоги в развитых странах: особенности, тенденции, последствия // Деньги и кредит.– №2.–2014.– С.41-51.
34. Ніколаєнко В. Три кроки до забезпеченої старості // Вісник пенсійного фонду України. – 2012. – №10. – с.20-25.
35. Онишко С.В. Потенціал розбудови пенсійної системи в Україні у контексті зниження ризиків державних фінансів// Актуальні проблеми економіки. – 2012. - №3. – с. 246 -257.
36. Основи законодавства України про загальнообов’язкове державне соціальне страхування: Закон України від 14.01.1998 р. № 16/98–ВР.
37. Підсумки роботи Пенсійного фонду України [Електронний ресурс].– Режим доступу : <http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/category>.
38. Пінчук А. Недержавні ПФ: Ноїв ковчег для майбутніх пенсіонерів // Урядовий кур’єр. – 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukurier.gov.ua>
39. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: Закон України від 05.10.2000р. №2017 – III // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/>.

40. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/>.

41. Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2014 рік: Постанова Кабінету Міністрів України від 9 червня 2013 р. №643 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/>.

42. Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2015 рік: Постанова Кабінету Міністрів України від 8 лютого 2015 р. №69 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/>.

43. Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2016 рік: Постанова Кабінету Міністрів України від 10 березня 2016 р. №190 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/>.

44. Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2017 рік: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 січня 2017 р. №17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/>.

45. Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи: Закон України від 08.07.2011 р. № 3668-VI// ВВР України. – 2012. – №12-13.

46. Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи: Закон України від 08.07.2011 р. №3668 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/>.

47. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 08.07.2010 р. №2464 [Електрон. ресурс]. – Доступний з: <http://www.rada.gov.ua>.

48. Про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку: Указ Президента України від 23 листопада 2011 року №1063/2011 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1063/2011>.

49. Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг: Указ Президента України від 23 листопада

2011 року №1070/2011 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1070/2011>.

50. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України від 09.07.2003 р. // Відомості Верховної Ради. – 2003. – № 47-48. – Ст. 372.

51. Про пенсійне забезпечення : Закон України від 05.11.1991 р. // Відомості Верховної Ради. – 1992. – № 3. – Ст. 10.

52. Про Положення про Пенсійний фонд України: Указ Президента України: від 6 квітня 2011 року № 384/2011.

53. Пропозиції для України: 2010 – час реформ: Українська програма реформ для нового президента, 2010 [Електронний ресурс]: Міжнародна комісія незалежних експертів / Співголови: Андерс Ослунд і Олександр Пасхавер. – Режим доступу: http://www.polit.ua/img/upload/PfU_UKR.pdf

54. Путінцев А. Накопичувальну систему необхідно впроваджувати якнайшвидше // Вісник Пенсійного фонду України. – 2016. - №3. –с. 12-13.

55. Рад Н.С. Бюджетний процес в органах Пенсійного фонду України: проблеми і перспективи // Економіка і організація управління. – 2014. – № 3. – С. 193-201.

56. Ракитский Б.В. Стратегия благосостояния. – М.: Молодая гвардия, 1983. – 304 с.

57. Рудик В.К. Використання зарубіжного досвіду в розвитку пенсійного страхування в Україні // Формування ринкових відносин. – 2016. – №2. – с. 180-185.

58. Свенціцкі М., Ткаченко Л., Чапко І. Демографічні та фінансові передумови пенсійної реформи в Україні: Прогноз – 2050. – К.: Аналітично – дорадчий центр Блакитної стрічки, 2014. – 72с.

59. Скуратівський В. А. Управління соціальним і гуманітарним розвитком : навч. посіб. / [авт. кол. : В. А. Скуратівський, В. П. Трощинський та ін.]; за ред. В. А. Скуратівського, В. П. Трощинського : у 2 ч. – К. : НАДУ, 2016. – Ч. 1. – 456 с.

60. Спікер П. Соціальна політика: теми та підходи. – К.:Фенікс, 2010.-400с.
61. Уайтхауз Э. Пенсионная панорама. – М.: Весь Мир, 2016. – 224 с.
62. Ульянов В. НПЗ: модель для збірки //Вісник пенсійного фонду України. – 2014. - №8. –с. 18-20.
63. Ульянов В. Питання накопичення //Вісник пенсійного фонду України. – 2014. - №6. –с. 20-21.
64. Федоренко А.В. Економічна складова накопичувальної пенсійної системи// Фінанси України. – 2016. - №12. – с.89 – 98.
65. Фінанси України: інституційні перетворення та напрями розвитку: за ред. І.Я. Чугунова. – К.: ДННУ АФУ, 2016. – 848 с.
66. Юрзаїца Е., Голіаф П. Пенсійна реформа: міжнародні порівняння, досвід Словаччини // Економічний часопис - XXI. - 2015. - № 3-4. – С. 46-49.
67. Якимів А. Формування системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні // Регіональна економіка. – 2013. – №4. – С.199-207.
68. Яценко Н., Сколотяний Ю. Пенсионная реформа: что мешает? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.prostobank.ua/finansovyy_gid/pensiya/stati/pensionnaya_reforma_chno_meshaet.
69. Ященко О. Пенсійна арифметика [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pension.kiev.ua/pensref/pubs/Other/pens_arith.html.
70. Що нам готує пенсійна реформа? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://visti-kalush.com.ua/articles/category/society/2011/02/25/3764/view>.